

อุตสาหกรรมก่อสร้างจะช่วยฟื้นฟูเศรษฐกิจไทยได้อย่างไร :
การฟื้นฟูด้วยมูลค่าและคุณค่าจากวิชาชีพด้านการออกแบบ

How Could Construction Industry Revive Thai Economy? :

Resurrection with Economic and Human Values from Design Professions

พิศิษฐ์ โรจนวานิช

Pisit Rojanavanich

สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

The Association of Siamese Architect under the Royal Patronage

บทคัดย่อ

ธุรกิจเกี่ยวกับการออกแบบก่อสร้างรวมทั้งอสังหาริมทรัพย์ได้เกิดอาการชะงักงันหลังวิกฤตการณ์เศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ. 2540 ความซบเซาเกิดต่อเนื่องอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน แม้ครั้งทศวรรษผ่านไป แนวโน้มทางที่ดีขึ้นยังไม่มี ขณะนี้ได้มีความพยายามจากกลุ่มของสมาคมผู้ออกแบบและก่อสร้างในอันที่จะให้รัฐบาลช่วยกระตุ้นอุตสาหกรรมก่อสร้างไทยด้วยมาตรการต่าง ๆ ด้วยเป้าหมายเพื่อพลิกฟื้นวงการ บทความนี้เป็นความพยายามที่จะสรุปจากบทเรียนจากยุคเฟื่องฟูทางการก่อสร้างระหว่างปี 2530-40 ซึ่ง ณ วันนี้ ปรากฏชัดว่าเป็นยุคของวงจรการแสวงหามูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจอาศัยพลังของทุน แต่ไม่ได้ก่อให้เกิดคุณค่าของการพัฒนาทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่ดีและการส่งเสริมภูมิปัญญา ทักษะ ของวิชาชีพทางการออกแบบก่อสร้าง ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักอันหนึ่งในธุรกิจด้านบริการของประเทศ อาณิสัยทั้งสองข้อนี้หากเกิดขึ้นจะมีผลในการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศโดยรวมในยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งในแง่การส่งออกด้านบริการ การส่งเสริมการท่องเที่ยว และการลงทุน อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนไทย หากจะมีการกระตุ้นวงการก่อสร้างอีกครั้งในสภาวะที่ทรัพยากรทางการเงินของประเทศไม่เข้มแข็งเหมือนเมื่อก่อน ควรมีการใคร่ครวญอย่างถี่ถ้วนจากผู้ที่เกี่ยวข้องและคำนึงถึงกลยุทธ์ที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดผลระยะยาว เพราะการมองเพียงระยะสั้นเพื่อวงจรเดียวของการแสวงหามูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจไม่เพียงพอต่อการพลิกฟื้นวงการออกแบบและก่อสร้างไทย

Abstract

After the economic crisis in 1997, Design, Construction, and related field like Real Estate Development Industry have consistently been in a state of depression, with no sign of solid recovery on the horizon. At the moment, concerted efforts from various associations of Design, Construction, and Real Estate Development Professions are being made to seek the assistance from the government in rejuvenating the Design & Construction Industry through various measures. This paper is aiming to pinpoint what went wrong with the last Design & Construction boom period between 1987-1997. It is clear now that the last boom represents the investment driven cycle whereby value added aimed at was purely economic. The human values manifested in livable built environment development and the increase of human capability of the professions involved were weak if not absent.

The missing values were very critical in increasing the competitive capability of the country in terms of tourism, investment, and the export of design & service industry. Moreover, Thai people will also enjoy the better quality of built environments. As such, if measures are to be made to reactivate the Design and Construction Industry, deep thoughts and strategies are necessary for meaningful and successful outcomes with both economic and human values. Short term thinking emphasizing on immediate survival would not suffice.

คำสำคัญ (Keywords)

การฟื้นฟูเศรษฐกิจไทย (Thai Economy Recovery)

วงการออกแบบก่อสร้างไทย (Thai Design and Construction Industry)

คุณค่าจากการออกแบบ (Human Value from Design)

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Built Environment Development)

วงจรพัฒนาโดยการลงทุน (Investment Driven Cycle)

วงจรพัฒนาโดยองค์ความรู้ (Knowledge Driven Cycle)

คำนำ

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า การกระตุ้นการก่อสร้าง ไม่ว่าจะจากทางภาครัฐหรือเอกชนจะมีผลโดยตรงต่อการเคลื่อนไหวทางธุรกรรมต่าง ๆ เกิดการลงทุน การจ้างคนงานทุกระดับ การซื้อขายวัสดุเพื่อการก่อสร้าง ฯลฯ ผลโดยตรงนี้ ได้มีการวิเคราะห์ในบทความข้อเขียนของสมาคมทางการก่อสร้างและอสังหาริมทรัพย์โดยทั่วไป การมองในมิตินี้มีนัยสำคัญอยู่ที่การแสวงหามูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม บทความนี้ขอเสนอมุมมองของวิชาชีพด้านการออกแบบในมิติของการเพิ่มมูลค่าที่ก่อให้เกิดคุณค่า ซึ่งจะเป็นตัวจรรโลงความยั่งยืนวิชาชีพและคุณภาพชีวิตของประชาคมที่แท้จริง พลังจากการกระตุ้นการก่อสร้างในท้ายที่สุดควรจะตกผลึกใน 2 รูปแบบที่จะเป็นที่สถิตคุณค่าสำคัญซึ่งมีผลต่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจต่อเนื่องในระยะยาวคือ คุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและขีดความสามารถของบุคลากรในวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง หากมีการป้อนเม็ดเงินเพื่อกระตุ้นให้เกิดโครงการ เกิดการก่อสร้าง มีการแสวงหามูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจโดยตรงจนครบรอบ หากไม่เกิดผลทั้งสองก็เท่ากับการกระตุ้นนั้นถึงจะให้ผลในระยะสั้นแต่ไม่อาจก่อให้เกิดต่อเนื่องในระยะยาวได้

ตึกร้าง สิ่งแวดล้อมทางกายภาพเสื่อมโทรม ระบบถนนที่ไม่สัมพันธ์กับการใช้ที่ดินและภูมิทัศน์โดยรวม ไม่สามารถสร้างมูลค่าที่ก่อให้เกิดคุณค่าให้กับเมืองและสะท้อนความไร้ภูมิปัญญาสั่งสมของประชาคมวิชาชีพ เมืองไม่น่าอยู่ ไม่มีผู้มาลงทุน ไม่มีผู้คนอยากมาเที่ยวเพราะไร้คุณค่า ร้อน สกปรก น่าเกลียด และไม่สร้างแรงบันดาลใจคนไปเที่ยวมหานครปารีสเพราะเหตุใด เพราะคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและสถาปัตยกรรม ในทำนองเดียวกันนักท่องเที่ยวเหล่านั้นต่างก็อยากจะทำกรุงเทพฯ ก็น่าจะเป็นด้วยเหตุผลเดียวกัน เรามีสิ่งเหล่านี้ให้หรือไม่จากผลงานของประชาคมวิชาชีพในปัจจุบัน ขณะเดียวกันหลังจากโครงการเสร็จสิ้นแล้ว วิชาชีพสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจะเข้มแข็งขึ้นเพียงใด มีบุคลากรผู้ทรงความรู้ความสามารถในแต่ละสาขาและมี

การทำงานร่วมกันอย่างสอดคล้องอย่างไร จากประสบการณ์การออกแบบก่อสร้างของผู้เล่นหลักทางวิชาชีพทั้งหลายในวงการวิชาชีพการก่อสร้างของเราที่ผ่าน “ยุคทอง” ของการก่อสร้าง เราได้สร้างมูลค่าเพิ่มเชิงขีดความสามารถมนุษย์ (human capability) ที่เป็นหัวใจแห่งความอยู่รอดในยุคโลกาภิวัตน์ที่ความรู้ความสามารถ นวัตกรรมเป็นพลังขับเคลื่อนอันสำคัญได้มากแค่ไหนเพียงใด ทำไมจึงเกิดมีกระแสข่าวว่านายกประเทศเพื่อนบ้านประเทศหนึ่งเป็นห่วงการพัฒนาทางกายภาพของเมืองหลวงของเขาว่า จะมีปัญหาเหมือนที่เกิดขึ้นในประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งไม่น่าจะเป็นลาวหรือเวียดนาม ณ วันที่เรากำลังพยายามริเริ่มส่งออกการบริการด้านออกแบบและก่อสร้างของไทย โดยการก่อตั้งสหพันธ์ของ 9 สมาคมวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

บททวนบทบาทและผลงานที่ผ่านมา

เช้าวันที่ 11 กันยายน ที่ผ่านมา เมื่อเครื่องบินโบอิงค์ 2 เครื่องของสายการบินเอกชนพุ่งชนหอคอยคู่แห่งทุนนิยมตะวันตกในมหานครนิวยอร์ก จนผู้บริสุทธิ์ต้องเสียชีวิตไปหลายพันคน (3,000 - 5,000 คน แล้วแต่นักข่าว) วงการสถาปนิกอเมริกันได้เกิดแนวความคิด 2 กระแสที่มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง กระแสหนึ่งพยายามวิพากษ์ตนเอง (วงการศึกษาสถาปนิก) ว่าควรทบทวนความรับผิดชอบต่อเรื่องนี้เป็นอย่างเป็นรูปธรรม มีการถกเถียงกันถึงความคงทนของโครงสร้าง สมมติฐานในการออกแบบให้เกิดการรวมผู้คนมาก ๆ ไว้ในที่เดียวกัน ความสูงของอาคาร มาตรฐานการหนีไฟ ฯลฯ ในขณะที่อีกกระแสหนึ่งมีการเรียกร้องให้ทำตึกเวิร์ลเทรดเซ็นเตอร์ (WTC) ใหม่ให้สูงกว่าเดิม แข็งแรงกว่าเดิม บางคนก็บอกว่าไหน ๆ จะสร้างใหม่ขอเพิ่มเป็น 4 หอคอยก็แล้วกัน เพื่อประกาศศักดิ์วิชาชีพ ก็ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาในวิชาชีพที่ต้องมีเวทีแสดงความคิด (forum) เพื่อสะท้อนความหลากหลายทางความคิดเพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์แนวทางใหม่ที่รอบคอบรัดกุมกว่าเดิม ซึ่งเป็นสิ่งที่พึงกระทำของชุมชนวิชาชีพ

หันกลับมามองดูตัวเราเองบ้าง จากวันที่ทุกคนพูดว่าเป็นยุคทองของสถาปนิกและวงการก่อสร้างเริ่มต้นประมาณปี พ.ศ. 2530 จนกระทั่งฟองสบู่แตกในซามซัมย่ากุงในปี พ.ศ. 2540 ณ วันนี้เรามีผลิตภัณฑ์อะไรบ้างที่เป็นมรดกของช่วงเวลานั้นบ้าง จากข้อมูลการสำรวจของบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง พบว่ามีอาคารสูงและอาคารขนาดใหญ่ (เกิน 8 ชั้น และพื้นที่รวมกันเกิน 10,000 ตารางเมตร) ที่หยุดก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์แห่งปัญหาหนี้ 508 อาคารทั่วประเทศ มีพื้นที่รวมกัน 10.9 ล้านตารางเมตร รวมพื้นที่โครงการทั้งสิ้น 1,586 ไร่ [1] หากผลผลิตของยุคที่เรียกว่ายุคทองของสถาปัตยกรรมมีรูปพรรณสัณฐานเช่นนี้ ซึ่งจะกล่าวอ้างว่าเป็นความสำเร็จคงไม่ได้ วงการวิชาชีพจะอธิบายอย่างไรจริงอยู่ที่ปัญหาเหล่านี้ไม่ได้แก้โดยฝ่ายวิชาชีพทั้งผู้ออกแบบทั้งสถาปนิก วิศวกร หรือผู้รับเหมาเพียงปากเดียวเท่านั้น หากแต่ต้องรวมเอาปากของผู้ประกอบการ ผู้ให้กู้เงินเข้าไว้ด้วย และที่สำคัญคือระบบการจัดระเบียบของการพัฒนาเชิงกายภาพของภาครัฐ เช่น การจำกัดจำนวนโครงการต่าง ๆ ให้พอดีกับความต้องการ การควบคุมการใช้ที่ดินในรายละเอียด หรือการควบคุมการพัฒนาของกลุ่มอาคาร เป็นต้น ก็ขาดการพัฒนาอย่างเท่าทันสถานการณ์ เปลือกอาคาร 10.9 ล้านตารางเมตร อันเกิดจากการเคลื่อนย้ายป่าเขาลำเนาไพร ทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของนกและสัตว์นานาชนิด แล้วเอามาทำเป็นอาคารที่นอกจากไม่มีคนอยู่อาศัยแล้วยังอาจเป็นแหล่งเพาะอาชญากรรม บางอาคารมีลักษณะหมิ่นเหม่ที่อาจจะก่อให้เกิดอันตรายได้ บางท่านอาจจะเถียงว่า ก็อาคารเหล่านั้นยังสร้างไม่เสร็จ ถ้าแล้วเสร็จก็จะพบความสำเร็จ หากเราลองประเมินอาคารที่เสร็จซึ่งมีอยู่แล้วดูว่า มีกี่อาคารที่คนกรุงเทพฯ ภาคภูมิใจที่ก่อสร้างในช่วงยุคทองนั้น ส่วนใหญ่ไม่ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจอย่างใด บางอาคารหรือโครงการก็แสดงออกถึงการบันทึกคุณค่าทางสังคมวัฒนธรรมจากการแสวงหามูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจอย่างชัดเจนเป็นที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง คงเคยได้ยินว่ามีผู้เสนอให้ทุบอาคารบางอาคารออกครึ่งของความสูงตึกเพื่อสงวนรักษาทัศนียภาพของบริเวณประวัติศาสตร์ เป็นต้น

จากมุมมองของประโยชน์สาธารณะถ้าจะนับเป็นความเสียหายเชิงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและขีดความสามารถของบุคลากรในวิชาชีพที่เกี่ยวข้องก็น้อง ๆ กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อ WTC แล้ววงการวิชาชีพจะไม่ทบทวนบทบาทของเราได้อย่างไร หรือวงการวิชาชีพจะร้องขอให้ทำแบบเดิม ให้สูงกว่าเดิม แข็งแรงกว่าเดิม พื้นที่ควรมากกว่าเดิม ขอเป็น 20 ล้านตารางเมตร แบบเดียวกับกระแสที่สองในการถกเถียงกันในกรณีของ WTC คำถามคือเพื่ออะไร เพื่อสร้างขยะทางกายภาพ สร้างเมืองที่ไม่น่าอยู่ยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันประชาคมวิชาชีพหลากหลายสาขาที่ไม่ได้มีทักษะความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้นหรือเพิ่มน้อยมาก ไม่สามารถผลักดันวิชาชีพสู่ระนาบใหม่ที่มีต้นทุนเป็นความรู้ ทักษะและนวัตกรรม (knowledge driven) บทเรียนหลังฟองสบู่แตก ณ วันนี้เราได้รับฟังบ่อย ๆ ว่าเด็กจบใหม่ไม่มีงาน คนตกงาน แต่เมื่อได้งานที่ต้องการที่งานมีอาชีพ ผู้ปฏิบัติวิชาชีพหลายท่านคงเจอปัญหาว่า หากคนที่เหมาะสมไม่ได้ บุคลากรที่มีความสามารถทำได้หายไปไหน คนรุ่นใหม่ทำไมยังไม่เติบโตด้วยประสบการณ์ จะเติบโตได้อย่างไร ในสภาวะขาดโอกาสและเวลาที่ฝืดปรือ ไม่มีผู้คนถ่ายทอด ในประเทศพัฒนาแล้วขณะนี้มีการอบรมในบริษัทออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อทำการอบรมทางวิชาชีพต่อเนื่อง (continuing professional education) เพิ่มเป็นทางเลือกจากการอบรมโดยตรงกับทางสถาบันวิชาชีพ เพื่อสะสมแต้มเพื่อต่ออายุใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ มีการทำโครงการผู้ชี้แนะ (mentor) ประกบตัวต่อตัว ย้อนดูตัวเรามีอะไรทำนองนี้บ้าง ซึ่งในสถานการณ์เช่นนี้เท่ากับว่าผลิตภัณฑ์แห่งคุณค่าทั้งสอง ไม่ได้เกิดจากการแสวงหามูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจในช่วงฟองสบู่ที่ผ่านมา ซึ่งน่าเสียดายโอกาส นับเป็นโอกาสทองที่เราพลาด ไม่ได้แปรสภาพจากวงจรของการลงทุน (investment driven cycle) ให้เป็นยุคทองที่แท้จริงของวงจรใหม่ของความรู้ ทักษะและนวัตกรรม (knowledge driven cycle)

เพราะฉะนั้นการที่อุตสาหกรรมก่อสร้างไทยจะช่วยทำให้เศรษฐกิจฟื้นฟูได้ต่อไป ต้องสรุปบทเรียนและสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาใหม่

ข้อเสนอแนะ

การก่อสร้างมุ่งแต่ปริมาณโดยไม่จัดระเบียบที่นำไปสู่วิสัยทัศน์โดยรวมของสิ่งแวดล้อมทั้งทางการก่อสร้างและธรรมชาติจะนำไปสู่ความไม่คุ้มค่าของการลงทุนในที่สุด ทั้งกำลังเงินทุนและพลังวิชาชีพแต่ละสาขาที่ไหลลงไป ที่สำคัญไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาและการเชื่อมต่อของวิชาชีพที่เกี่ยวข้องของการพัฒนาทางกายภาพ ทั้งสถาปัตยกรรมผังเมือง วิศวกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม สถานการณ์เช่นนี้จะเกิดภาวะต่างคนต่างทำ ซึ่งจะสะท้อนด้วยทั้งสิ่งก่อสร้างและการไม่พัฒนาบุคลากรในแต่ละและระหว่างวิชาชีพ อันนำไปสู่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการก่อสร้างอย่างไม่เกิดทั้งมูลค่าเพิ่มและคุณค่า ขาดพลังประสาน ยิ่งสร้างบ้านเมืองยิ่งไม่อยู่อาศัยและด้อยค่า จะเป็นคุณภาพการแก้ชาติอย่างเอนกอนันต์ หากเราสามารถยุติการพัฒนาการก่อสร้างดังกล่าวเชิงปริมาณและปรากฏการณ์ต่างคนต่างทำอย่างไร้กรอบการพัฒนาทางวิชาชีพได้

การดำเนินงานของคณะทำงานยุทธศาสตร์การฟื้นฟูธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ อุตสาหกรรมก่อสร้าง และโครงสร้างพื้นฐานของรัฐบาลที่เพิ่งผ่านมา (ช่วงเดือนมกราคม 2545) ได้กระทำอย่างรวดเร็วฉับไว คาดว่ามาตรการเร่งด่วนจะช่วยฟื้นฟูวงการก่อสร้างและอสังหาริมทรัพย์ได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม หากรัฐบาลสามารถดำเนินการในเรื่องนี้อย่างต่อเนื่อง โดยมีผู้รับผิดชอบอย่างจริงจังอย่างเช่น คณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมก่อสร้างไทย น่าจะเป็นผลดีและเป็นการสร้างเสริมเข้มแข็งให้กับวงการก่อสร้างและอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นดวงสำคัญในเชิงการแสวงหามูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ นอกเหนือจากนี้ควรได้มีการพัฒนาดังคณะอนุกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนหรือเร่งรัดหน่วยงานที่ทำอยู่แล้วในส่วนที่เกี่ยวกับคุณภาพ-

ชีวิตและเมืองน่าอยู่เพื่อพัฒนามูลค่าที่ก่อให้เกิดคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ กำหนดกรอบของการพัฒนาทางกายภาพให้สอดคล้องบรรณสารกัน ทั้งนี้เพื่อให้การก่อสร้างทั้งหลายเมื่อสร้างเสร็จแล้วสามารถก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มและคุณค่าทั้งในเชิงงานสถาปัตยกรรม สิ่งแวดล้อมทางกายภาพพื้นที่สีเขียว ที่พักอาศัย การใช้ที่ดินของเมือง ให้เกิดภาพรวมที่พึงประสงค์ ซึ่งจะยังผลให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตและประชาคมของคนไทย นอกจากนี้ยังเป็นการเกื้อกูลธุรกิจการท่องเที่ยวที่มาของเงินตราต่างประเทศอันสำคัญ สร้างมูลค่าเพิ่มบนฐานของคุณค่ามรดกวัฒนธรรมเดิมไม่ใช่ปั้น-ทอน ขณะเดียวกันสมาคมวิชาชีพทั้งหลายรวมทั้งสภาอุตสาหกรรมก่อสร้างที่กำลังมีการผลักดัน น่าจะได้ผนึกกำลังในการจรรโลงมาตรฐานการปฏิบัติวิชาชีพของตนให้เข้มข้นโดยอาศัยกลไกขององค์กรในการสร้างมาตรฐานและควบคุมทั้งเพื่อประโยชน์ต่อวงการวิชาชีพเอง มุ่งเน้นการพัฒนาขีดความสามารถของบุคลากรในวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง และเพื่อประโยชน์สาธารณชนและประเทศชาติ สามารถนำพาวงการก่อสร้างสู่การพัฒนาที่ต่อเนื่องยั่งยืนสืบไป

ท้ายบท

Hannah Arendt [2] เคยสรุปไว้ว่ามนุษย์เราทำอยู่ 3 อย่างในชีวิต คือ เราใช้แรงงานเพื่อความอยู่รอด รางวัลแห่งความสำเร็จคือความอยู่รอด เราทำงานเพื่อสร้างผลงานและชิ้นงาน รางวัลเมื่อสำเร็จคือความภาคภูมิใจ และเราใช้บารมีเพื่อสร้างมูลค่าที่ก่อให้เกิดคุณค่าให้กับสังคมและสาธารณชน รางวัลที่ได้เป็นรางวัลสูงสุดคือความเป็นอมตะได้รับการยอมรับและสรรเสริญ การกระตุ้นอุตสาหกรรมก่อสร้าง หากเล็งผลให้เกิดการฟื้นฟูเศรษฐกิจอย่างแท้จริง ควรคำนึงถึงการผนึกกำลังทั้งภาครัฐและภาควิชาชีพเพื่อสร้างกลยุทธ์ของการพัฒนาให้กระบวนการและเป้าหมายถึงพร้อมด้วยมิติทั้งสาม ใช้แนวการทำงานอย่างเปี่ยมบารมี ก่อให้เกิดการเพิ่มมูลค่าที่นำไปสู่คุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางวิชาชีพ การฟื้นฟูเศรษฐกิจด้วยการก่อสร้างในลักษณะนี้จึงจะมีผลต่อเนื่องยั่งยืน

รายการอ้างอิง (References)

- [1] กรุงเทพธุรกิจ (2 มกราคม 2545). หน้าธุรกิจการตลาด.
- [2] Arendt, H. (1958). The human condition. Chicago: The University of Chicago Press.

บรรณานุกรม (Bibliography)

- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2544). จากรัฐชาติสู่รัฐตลาด. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์.
- Sorkin, M. (2002). Collateral damage, assessing the cultural and architectural aftermath of September 11th. <http://www.metropolismag.com>.
- 15 สมาคมวิชาชีพอุตสาหกรรมก่อสร้างและหอการค้าไทย. (2545). เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษ ร่วมก่อสร้างไทย ด้วยของไทย โดยคนไทย เพื่อคนไทย. กรุงเทพฯ: นิตยสารข่าวช่าง สมาคมอุตสาหกรรมก่อสร้างไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.